

K úpravě dobré víry v návrhu nového občanského zákoníku

JUDr. Petr Tégl, Ph.D.*

I. Úvodem

V příspěvku „Poznámky k (absenci) principu dobré víry v návrhu občanského zákoníku“ Mgr. Jan Balarin nepochybně prokázal, že se seznámil s bohatou (zejména zahraniční) literaturou i přístupem právní praxe k problematice dobré víry. Jako jeden z mála autorů u nás si je plně vědom rozdílu mezi subjektivní a objektivní dobrou vírou, mezi funkcemi obou těchto figur a jejich odlišnými důsledky v právu. V článku vyslovil určité názory na tuto problematiku a pokusil se rovněž o analýzu reglementace dobré víry v návrhu nového občanského zákoníku ČR (dále jen „NOZ“).¹

Zároveň však autor nebyl při formulování svých mínění vždy zcela důsledný, mnoho věcí opomněl či hrubě zjednodušil (k tomu viz další text). Krom toho bohužel nevzal v úvahu, že některé jím předestřené závěry vztahující se ke zkoumanému tématu (a to i v návaznosti na NOZ) jsem již před časem formuloval v několika článcích já², jakož i jiní autoři.³ Uvedené prameny však zřejmě zůstaly přehlédnuty; tím v žádném případě nechci pisatele podezírat ze zlého úmyslu (zlé víry). Na druhé straně, znalost toho, co bylo o zkoumaném tématu u nás v minulosti napsáno (navíc, bylo-li toho doposud napsáno tak žalostně málo), patří k základům vědecké práce a předpokládá se jako samozřejmost.

V dalším textu bych rád reagoval na některé podněty J. Balarina obsažené v jeho příspěvku. Krom toho upozorním na další aspekty dobré víry, jež dle mého názoru stojí za povšimnutí. Aby však moje reakce byla komplexní, vyžádala by si výklad na mnoho desítek stran; to však není možné. Vybral jsem proto jen ty nejpodstatnější body, a to jednak z důvodu omezeného rozsahu manévrovacího prostoru, jednak potom z důvodu délky (resp. spíše krátkosti) lhůty poskytnuté mi k reakci. Budiž mi dovoleno zdůraznit, že byla vskutku šibeniční.

II. Trocha historie

Dobrá víra zcela jistě není něčím, co by bylo právu známo jen krátkou dobu. Naopak, jedná se o instituci starou v podstatě jako právo samo, ne-li dokonce o figuru starší než právo. Nepřekvapí nás proto, že již římsí právníci s tímto pojmem hojně pracovali. *Bona fides* představuje kategorii, která relativně brzo získala v římském právu pozici *všeobecného právního principu*. Pojmu *fides*, resp. *bona fides* se dostalo v římské právní literatuře mimořádného ohlasu. Tato instituce došla svého výrazu v pracích takových juristů, jakými

* Autor je odborným asistentem na katedře občanského práva a pracovního práva Právnické fakulty UP v Olomouci a členem rekodifikační komise Ministerstva spravedlnosti ČR pro přípravu nového občanského zákoníku.

¹ Jen na okraj je třeba poznamenat, že hodnotit v lednu 2011 návrh zákona podle verze aktuální ke dni 7. 5. 2009 není zcela přesvědčivé. Od té doby kodifikační komise zasedala mnohokrát a osnova se v mnohém změnila.

² Tégl, P.: Veřejné seznamy a ochrana dobré víry. Stručný pohled na českou a polskou právní úpravu a jejich srovnání. Ad notam, 2007, č. 5, s. 142 an. Tégl, P.: Další úvahy o dobré víře v subjektivním smyslu. Ad notam, 2007, č. 6, s. 183 an. Tégl, P.: Poctivost a důvěra jako jeden ze základních principů evropského smluvního práva. In Pauknerová, M., Tomášek, M. (eds.): Nové jevy v právu na počátku 21. století. IV. Proměny soukromého práva. Praha: Karolinum, 2009, s. 99 an., Dvořák, J., Tégl, P.: Contractual obligations and obligations resulting from torts: European tradition and Czech perspective. In Tomášek, M. et al.: Czech law between europeanization and globalization. Prague: Charles University, 2010, s. 293 an.

³ Zapletal, J.: Zásada dobré víry a její uplatnění v soukromém právu. Právní rozhledy, 2006, č. 2, s. 61 an.

byli *Paulus, Ulpianus, Gaius, Papinianus, Celsus* či *Modestinus*. I přes zájem těchto a mnohých dalších právníků mnoha zemí a mnoha staletí není dodnes uvedená kategorie (či právní pojem) uspokojivě vysvětlena. To má své četné důvody, jež však není možno na tomto omezeném prostoru hlouběji rozebírat.

Slovem *fides* Římané původně označovali jednu z bohyň, která reprezentovala, resp. personifikovala věrnost (*die Treue*) a pravdomluvnost (*die Wahrhaftigkeit*).⁴ Pojem *fides* bývá často překládán jako *poctivost, věrnost danému slovu, mravní povinnost splnit závazek*, ale i *důvěra v poctivost jiného* či *důvěryhodnost*. Prapůvod pojmu dobré víry lze spatřovat v obyčejovém právu (*mos, consuetudo, mores maiorum*). Zajímavé ovšem je, že „*Neexistují žádné, tedy ani právní, psané prameny, které by se k tomuto problému vztahovaly, pokud se týká počátků zkoumaného pojmu*“⁵. „*Dobrou víru totiž nemůžeme omezovat pouze na dobu, kdy se tento fenomén institucionalizoval, kdy se objevil v právních textech. Bona fides je mnohem starší, snad lze dokonce říci, že je starší než právo samo.*“⁶ „*Fides v obecném právním významu, tedy jak soukromého tak i veřejného práva, byla nejen chráněna právními normami, ale stejně tak, nebo spíše na prvním místě rovněž náboženskými představami. Její porušení totiž mělo za následek narušení smíru s bohy (pax deorum), vzbuzení jejich hněvu – (ira deorum) vyvolávající dvojí důsledek – právní odpovědnost a zároveň nutnost usmíření (piaculum).*“⁷

Podle *M. Bartoška* je prostá *fides* „*Poctivost vlastní a důvěra v poctivost cizí, věrnost danému slovu, mravní povinnost všech lidí (a tedy nezávislá na ř. občanství) splnit vlastní závazek, ať už vyjádřený jakkoli*“⁸.

V pozdějších vývojových stádiích římského práva je *fides* chápána též jako vázanost prohlášením smluvní strany (nyní již označovaná jako *bona fides*), která se nejdříve projevovala v oblasti neformálních kontraktů, pak i jinde (srov. instituce jako *fiducia, possessio* atd.). Proměna „laické“ *fides* do podoby právnícké *bona fides* šla ruku v ruce s přechodem od právního formalizmu k volnějším, méně formálním jednáním. V průběhu 3. století př. n. l. začala v Římě rozsáhlá reforma práva, která se opírala ve vzájemných smluvních vztazích o pojem dobré víry. Původní slovní formalizmus při uzavírání smluv byl postupem času nahrazován písemnou formou, striktní *iuris civilis* bylo nahrazováno méně rigidním *iuris honorarium* založeným podobně jako *ius gentium* na principu *bonae fidei*.⁹

Stejně podle *M. Bartoška* „*Fides jako přísná vázanost na vlastní prohlášení a vzájemná důvěra smluvních stran (...) se projevovala nejprve v oblasti bezforemných smluv, poté ovlivňovala i další oblasti obligačního práva (fiducia, fideipromissio, fideiussio); právní vztahy vázané na f. se promítaly do soud. řízení jako iudicia bonae fidei, v nichž b. f. měla již zcela konkrétní význam, daný skutečným smyslem ujednání stran (tj. v protikladu k ius strictum) se zřetelem k jejich oprávněným zájmům a k stávajícím podmínkám společenské praxe (interpretatio)*“¹⁰

Proces pronikání *bonae fidei* do smluvního práva lze dobře demonstrovat na příkladě půjčky. *P. Blaho* o tom říká následující: „*Kto v ranom Ríme neformálne požičal peniaze bez toho, aby si nechal od debitora stipulovať ich vrátenie (...), nemohol rátať s úspechom, ak sa*

⁴ K tomu více srov. *Blaho, P.*: Bona fides v římskom závazkovom práve. In *Skřepeck, M. et al.*: Bona fides. Sborník z II. konference českých a slovenských romanistů. Praha: Nakladatelství VODNÁŘ, 2000, s. 12.

⁵ *Skřepeck, M.*: Bona fides-mores maiorum-fas. In *Skřepeck, M. et al.*: Op. cit. sub 4, s. 7.

⁶ *Skřepeck, M.*: Ibidem, s. 8.

⁷ *Skřepeck, M.*: Ibidem, s. 8.

⁸ *Bartošek, M.*: Encyklopedie římského práva. Praha: Academia, 1994, s. 112, heslo „fides“.

⁹ *Blaho, P.*: Op. cit. sub 4, s. 14.

¹⁰ *Bartošek, M.*: Op. cit. sub 8, s. 112, heslo „fides“.

obrátil o pomoc na súd v prípade, že debitor odmietol požičané peniaze vrátiť. Súd neuznával neformálne nároky poskytovateľa peňazí alebo iných zastupiteľných vecí na ich vrátenie kreditorovi.¹¹ Tento prístup se však v pozdějších dobách začínal ukazovat jako neudržitelny. Hospodářský rozkvět Říma, s nímž souvisel především rozvoj obchodu, neumožňoval setrvávat na archaických postupech, které mohly vyhovovat maximálně malé uzavřené komunitě zemědělců.¹² Nepřekvapí nás proto konstatování, podle něhož „(...) keď začal súdny proces o vrátenie pôžičky a vyšlo najavo, že z nejakého dôvodu nebola uzavretá medzi kontrahentami stipulácia, odvážny iudex, alebo jeho právnik, mohli na základe nepochybného vyplatenia pôžičky zo strany kreditora vysloviť v rozsudku „dare oportere“¹³.

III. Absence objektivní dobré víry v NOZ. Lze mluvit o absenci?

Profesor O. Lando svého času v souvislosti s tvorbou Principů evropského smluvního práva (*Principles of European Contract Law*) prohlásil: *In this European world of lawyers there is a great consensus on the legal values*. Princip dobré víry je nepochybně takovou hodnotou, o níž existuje v Evropě zásadní konsensus. Proto mu v rámci výstupů akademických projektů evropských privatistů náleží tak čestné místo¹⁴. Jeho hlavním cílem je podle komentátorů „prosazovat (společně) obecné standardy slušnosti, poctivosti a rozumnosti v obchodních transakcích“¹⁵.

Každý právní řád – nemá-li zůstat pouhým konglomerátem technických ustanovení – musí být nutně opřen o hodnoty; musí tedy být především *hodnotovým systémem*. Hodnoty pravidelně stojí i v pozadí občanských zákoníků jednotlivých zemí. Vyznávané systémy hodnot se však mohou lišit. I tehdy, jsou-li stejné, *jsou představitelné různé prostředky jejich vyjádření* (ke stejnému či obdobnému cíli mohou vést různé cesty). Totéž platí u dobré víry.

J. Balarin tvrdí, že *pozitivněprávní popření principu dobré víry je ve srovnávací perspektivě výjimkou*. Opačný názor má I. Pelikánová. Podle ní „Princip dobré víry nepatří k právním principům, které by byly ve všech členských státech (sc. v členských státech EU – pozn. P. T.) stejně a bez rozdílu uznávány“¹⁶. Mním, že pravdivý je druhý názor a pokusím se pro tento závěr podat důkazy.

Není třeba pouštět se do polemik ohledně funkce a dosahu principu dobré víry v Německu¹⁷, Nizozemsku¹⁸, Švýcarsku¹⁹ apod. To jsou země reprezentující široký aplikační

¹¹ Blaho, P.: Op. cit. sub 4, s. 15.

¹² K tomu srov. Pilich, M.: *Dobra wiara w konwencji o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów*. Warszawa: C. H. Beck, 2006, s. 4.

¹³ Blaho, P.: Op. cit. sub 4, s. 15.

¹⁴ Čl. 1:201 PECL: „Each party must act in accordance with good faith and fair dealing.“ Srov. rovněž čl. I-1:102 (3b) *Draft Common Frame of Reference* a zejména jeho čl. I-1:103. *Good faith and fair dealing: (1)* „The expression “good faith and fair dealing” refers to a standard of conduct characterised by honesty, openness and consideration for the interests of the other party to the transaction or relationship in question.“

¹⁵ „to enforce community standards of decency, fairness and reasonableness in commercial transactions“. Antonioli, L., Veneziano, A.: *Principles of European Contract Law and Italian Law*. Kluwer Law International, 2005, s. 49.

¹⁶ Pelikánová, I.: *Aktuální otázky obligačního práva a jeho kodifikace v evropském i českém kontextu*. Právní rozhledy, 2007, č. 18, s. 663.

¹⁷ Viz § 157, § 242, § 307 odst. 1 BGB.

¹⁸ Např. čl. 6:2, 6:216, 6:248 BW aj. K tomu srov. též Hijma, J.: *Modern Codification of Property Law and Contract Law. The Dutch Experience*. Dostupné na <http://civil.udg.edu/tossa/2000/Textos/p/2/HIJMA.htm>.

¹⁹ Čl. 2 odst. 1 ZGB přikazuje každému jednat při výkonu jeho práv a plnění povinností v souladu s dobrou vírou. Ve druhém odstavci téhož článku je zakotven zákaz zneužití práva. Vzájemný poměr obou odstavců je však ve švýcarské civilistice dosti nejasný. V této souvislosti je zajímavé, že dle návrhu spolkového zákona o revizi a sjednocování švýcarského deliktního práva (§ 46 odst. 2) je úkon za protiprávní považován i tehdy,

dopad zkoumané maximy a bylo o nich částečně pojednáno v příspěvku *J. Balarina*. Obdobně si počíná – máme-li se vydat mimo Evropu – např. občanský zákoník Québecu²⁰.

Existují však i opačné přístupy k dobré víře. Osobitou cestou jde např. Francie, Itálie, Polsko či – *J. Balarinem* již zmiňované – Rakousko.²¹ Předtím, než se na tyto země podrobněji zaměříme, je třeba říci jedno: *Samotné začlenění určitého institutu (dobré víry) do právního předpisu nevypovídá per se nic o tom, jak je takový institut v konkrétním právním řádu (a v běžném životě) akcentován – zda si jej právní teorie a zejména právní praxe vůbec všimají, zda jej aplikují.* Příkladem takového rozporu mezi pozitivním zakotvením dobré víry a jejím účinkováním v praxi může být právě Francie, kterou *J. Balarin* považuje (spolu s Německem) za kolébku moderní úpravy dobré víry. *Francouzské právo* však v této souvislosti bývá paradoxně uváděno jako *protiklad vůči německému či holandskému právu*. Snad ani ne v tom, že by *Code civil* (dále jen „CC“) pravidla o dobré víře neobsahoval. Co je však odlišné, je především *přístup doktríny a judikatury k uvedené problematice*.

CC má generální odkaz na dobrou víru pro oblast kontraktního práva obsažen v čl. 1134 odst. 3, z něhož se podává, že *smlouvy musí (mají) být plněny v dobré víře*²². Potud je situace stejná (obdobná) jako v Německu či Holandsku. Problém ovšem vyvstává s aplikací tohoto pravidla. Restriktivní funkce dobré víry (tak jak je chápána v Německu i Nizozemsku) totiž není ve Francii při interpretaci smluv a zejména při rozhodování o smluvních právech a povinnostech stran zásadně brána v úvahu. Je ovšem pravdou, že ani francouzská civilistická literatura není v názorech na míru aplikovatelnosti uvedeného pravidla zcela jednotná.

Tak např. jedna z nejnovějších učebnic obligačního práva k tomu říká následující: *„Ustanovení, podle něhož smlouvy „musí být plněny v dobré víře“ nemá a priori nejmenší praktický význam. Jde o technické ustanovení, zbavené jakéhokoli hmotného významu, které toliko uvozuje následující ustanovení, kde se říká, že „dohody zavazují nejenom k tomu, co je v nich vyjádřeno, ale i ke všem následkům, které ekvita, zvyky nebo zákon dohodě, dle její povahy, přisuzují“.* (...) *Je tu nicméně jistá tendence přikládat tomuto článku (1134 odst. 3) hodnotu hmotněprávní normy, která stanoví obecný princip jednat v dobré víře. Odtud i judikatura dovozuje existenci povinnosti poctivosti mezi stranami (každý si musí počínat tak, aby usnadnil druhé straně splnění závazku a nesmí vědomě uvést svého spolukontrahenta do špatné pozice) nebo povinnosti součinnosti mezi stranami“*²³.

Oproti tomu jiní autoři v ustanovení čl. 1134 odst. 3 jistě *ratio* spatřují, ačkoliv obsah pojmu *dobrá víra* je pro ně mlhavý. Podle těchto názorů *„Kvantitativní význam rozhodnutí, která se dovolávají článku 1134, je značný. Ale není snadné určit, jaký je přesný dosah*

porušuje-li princip dobré víry. Toto řešení však není přijímáno jednotně. K tomu viz *Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. et al.*: *Občanské právo hmotné 2*. Praha: ASPI, 2002, s. 431.

²⁰ Viz čl. 6, 7, 1375 aj. CCQ.

²¹ Zásadně odlišné je v této souvislosti i právo Anglie. Zde je možno jen stručně upozornit na známé rozhodnutí *House of Lords* ve věci *Walford v. Miles*. Z něho se podává názor, že *povinnost jednat v dobré víře je v praxi nepoužitelná. Tato povinnost je totiž z podstaty věci nekonzistentní s pozicí jednající strany. Každá ze stran totiž nutně sleduje své vlastní zájmy za předpokladu, že tento postup nevede ke zkreslování skutečností či nepravdivému prohlášení (misrepresentations)*. Literatura k tomu dodává, že nastíněný přístup soudů je *plně v souladu s anglickým obchodním duchem, podle něhož princip „smlouva je smlouva“ je posvátný*. Je tedy možné v anglickém právu vymáhat i tzv. nehorázné (hanebné) smlouvy (*unconscionable bargains*), tedy smlouvy zvýhodňující nepřiměřeným způsobem jednu stranu na úkor strany druhé. Je ovšem pravdou, že i anglické právo zná nástroje, jimiž lze zajistit smluvní spravedlnost; za všechny lze jmenovat např. doktrínu zmaření smlouvy (*doctrine of frustration*), na základě níž může soud ingerovat do smlouvy v případě vzniku nepředvídatelných okolností nastalých po uzavření smlouvy a majících povahu fundamentálních či radikálních změn. K principu dobré víry v anglickém právu srov. též *Smits, J.*: *The Making of European Private Law. Toward a Ius Commune Europaeum as a Mixed Legal System*. Intersentia, 2002, s. 193 an.

²² „*Elles doivent être exécutées de bonne foi.*“

²³ *Flour, J., Aubert, J. L.*: *Les Obligations*. 1. L'acte juridique. Armand Colin, 1996, s. 280.

odkazu na dobrou víru. Nepochybně jde o apel na obecný princip poctivosti, který se ostatně netýká jen realizace smlouvy, ale spadá i do oblasti jejího vzniku. Závazek plnit smlouvu v dobré víře umožňuje posoudit, zda jednání některé ze stran je vadné či nikoliv a odtud pak vyplývají i různé mechanismy nápravy (odpovědnost, odstoupení od smlouvy (...))²⁴.

Francouzská civilistika je tak v názorech na potřebnost a užitečnost dobré víry rozpolcená. Ačkoliv se na povahu a smysl dobré víry vyskytují některé extrémní názory²⁵ dávající tomuto principu buď velmi široký, nebo naopak téměř žádný aplikační dopad, obecně lze konstatovat, že většina francouzských civilistů zastává ke zkoumané otázce *spíše rezervovaný a opatrný přístup*. I to je důvod, proč je Francie obecně uváděna jako *země nepřiliš přátelská této zásadě*. Na druhé straně ovšem existuje relativní shoda v tom, že obecná právní norma čl. 1134 odst. 3 slouží jako *základ pro tvorbu specifických druhů povinností* požadovaných ve stádiu uzavírání a plnění smluv, zejména potom povinnosti (závazku) loajality (*obligation de loyauté*) a povinnosti spolupráce (*obligation de coopération*).

Jiný přístup k dobré víře není možno vystopovat ani v rozhodovací praxi soudů. I když je čl. 1134 odst. 3 formulován velmi široce, nebyl doposud schopen na sebe přilákat větší pozornost. Francouzské soudy zatím nenašly dost chuti k aplikaci pravidel o dobré víře či spravedlnosti (ekvitě) za účelem úpravy (regulace) smluvních práv a povinností.²⁶ Je tomu tak zřejmě proto, poněvadž francouzské kontraktní právo je ovládáno maximou autonomie vůle (*autonomie de la volonté*). Tento postulát má v aplikační praxi obecných soudů jednoznačnou přednost. Dohoda stran tedy stojí na prvním místě.²⁷ Rigidní přístup k principu zásadní vázanosti smluvními ujednáními je patrný rovněž v rozhodovací praxi *Cour de Cassation*, který např. odmítá přiznat nepředvídatelným okolnostem povahu skutečností dovolujících soudu ingerovat do smluvních ujednání.²⁸ Tím se nechce říci, že by snad francouzské soudy neměly zájem vyhovět požadavku smluvní spravedlnosti. Tomuto principu však dávají průchod spíše prostřednictvím doktríny zákazu zneužití práv (*abus de droit*) než prostřednictvím zásady dobré víry.

O neschopnosti (či neochotě) francouzských soudů brát pravidlo o objektivní dobré víře v úvahu při rozhodovací činnosti svědčí velmi dobře i recentní snahy francouzského zákonodárce. Připravovaný návrh reformy obligačního práva a práva promlčení (*Avant-projet Catala*) uvažuje o podstatně širším začlenění principu dobré víry do kodexu. Navrhovatelé si od tohoto přístupu slibují větší rozsah aplikovatelnosti uvedeného pravidla ze strany soudů.²⁹

Zemí, jež stojí zhruba na půli cesty mezi příklady Německa a Nizozemska na straně jedné a Francie či Anglie na straně druhé, je Itálie. *Codice civile* pracuje s dobrou vírou na mnoha místech; přístup k aplikaci tohoto pravidla je však spíše rezervovaný.³⁰ Stěžejní je především čl. 1175, v němž se v rámci obecné části závazkového práva říká, že *dlužník a*

²⁴ Goubeaux, G., Bihl, P., Henry, X.: Code civil. Enrichi d'annotations tirées des bases de données juridiques. Dalloz 1995/96, s. 733.

²⁵ K tomu srov. Zimmermann, R., Whittaker, S.: Good faith in European Contract Law. Cambridge University Press, 2000, s. 38 a tam uváděné názory.

²⁶ Zimmermann, R., Whittaker, S.: Ibidem, s. 33.

²⁷ Srov. k tomu i díkci čl. 1134 odst. 1 CC, podle něhož *po právu uzavřené smlouvy mají pro ty, kteří je uzavřeli, povahu zákona*.

²⁸ K tomu v podrobnostech srov. Dvořák, J.: Pacta sunt servanda? In Dvořák, J., Kindl, M. (eds.): Pocta Martě Knappové k 80. narozeninám. Praha: ASPI, 2005, s. 54 a tam uvedené rozhodnutí Kasačního soudu.

²⁹ K tomu srov. *Avant-projet de réforme du droit des obligations et du droit de la prescription. Rapport à Monsieur Pascal Clément. Garde des Sceaux, Ministre de la Justice. 22 Septembre 2005* a v něm navrhované články 1104-1, 1106-1 apod.

³⁰ Antonioli, L., Veneziano, A.: Principles of European Contract Law and Italian Law. Kluwer Law International, 2005, s. 51.

věřitel se mají chovat v souladu s pravidly korektnosti (pocivosti)³¹. Povšimněme si, že italský zákonodárce zvolil výraz *pravidla korektnosti (pocivosti)*, tedy pojem vhodnější a výstižnější (alespoň z českého pohledu), než je dobrá víra. Pravidla korektnosti jsou do anglického jazyka obvykle překládána jako *fairness*, nikoliv jako *good faith*.

Zajímavé je, že v dalších partiích mluví zákon již výslovně o dobré víře (*buona fede*) – např. v čl. 1337 (v souvislosti se smluvním vyjednáváním a předmluvní odpovědností), v čl. 1366 (v souvislosti s výkladem smluv), v čl. 1375 (v souvislosti s plněním smluvních povinností) apod. Terminologie italského kodexu je tak nejednotná.

Je třeba říci, že italská rozhodovací praxe se až do 70. let minulého století zdráhala přiznat dobré víře širší aplikační dopad. Od té doby však došlo k částečnému obratu a zkoumaný princip se začíná prosazovat v mnoha sférách svého uplatnění. Myšlenka pocivosti a férovosti proniká v kontraktním právu např. do pracovních smluv, do povinnosti věřitele spolupracovat při řádném plnění povinností ze strany dlužníka atd. Stejně tak nachází uplatnění v oblasti modifikace smlouvy při podstatné změně okolností. Italská literatura zmiňuje případ, kdy došlo k ukončení smlouvy o dodávce benzínu z toho důvodu, že nové předpisy z oblasti veřejného práva způsobily nemožnost vybudování benzínové stanice původně dohodnutým způsobem. Nejednalo se však o faktickou či právní nemožnost plnění (vybudování benzínové stanice), nýbrž o to, že by celá stavba musela proběhnout podstatně jiným způsobem, než bylo smluvně ujednáno, což by zasáhlo do sféry jedné ze smluvních stran.³²

V Polsku nemá objektivní dobrá víra své místo. Ani v občanském zákoníku (dále jen „KC“), ani v žádném jiném právním předpisu neexistuje vyjádření zásady dobré víry, resp. její ochrany. Nebylo tomu tak ovšem vždy. Tak např. čl. 189 *Závazkového kodexu (Kodeks zobowiązań)* z roku 1933 stanovil, že *závazky mají být vykonávány shodně s jejich účelem (cílem) a způsobem odpovídajícím požadavkům dobré víry*³³. Stejně tak např. i čl. 5 *Obecných předpisů občanského práva (Przepisy ogólne prawa cywilnego)* z roku 1946 přistoupil k reglementaci objektivní dobré víry ještě širším a obecnějším způsobem. Plynula z něj *povinnost vykonávat soukromá práva ve shodě s jejich obsahem, způsobem odpovídajícím jejich společenskému účelu a požadavkům dobré víry*³⁴.

Objektivní dobrá víra byla ve své době striktně odlišována od dobrých obyčejů (*dobře obyczaje*)³⁵, které fungují stejně jako naše dobré mravy. Postupem času byla však tato podoba *bonae fidei* z polského práva vytěsněna a nahrazena termínem *zásady společného soužití v lidovém státě, vybudovaným na zásadách socialistické morálky*³⁶. Později byl uvedený pojem kosmeticky upraven na *zásady współżycia społecznego (zásady společného či společenského soužití)*. Podobný osud jako objektivní dobrou víru postihl i dobré obyčeje; docházelo k jejich postupné ostrakizaci. Zůstaly však obsaženy např. v dřívějším obchodním zákoníku. V současné době se *dobře obyczaje* do soukromého práva postupně vracejí (srov. např. čl. 72 § 2 KC, kde je pomocí dobrých obyčejů řešena otázka předmluvní odpovědnosti; nikoliv tedy pomocí dobré víry!).

³¹ „Il debitore e il creditore devono comportarsi secondo le regole della correttezza.“

³² Antonioli, L., Veneziano, A.: Op. cit. sub 30, s. 54.

³³ Inspiračním zdrojem tohoto ustanovení byl čl. 1134 odst. 3 *Code civil*. Srov. k tomu rovněž Longchamps de Berier, R.: Wstęp do nauki prawa cywilnego. Lublin: 1922, s. 261.

³⁴ „Prawa prywatne winny być wykonywane zgodnie z ich treścią, w sposób odpowiadający ich celowi społecznemu i wymaganiom dobrej wiary.“

³⁵ K tomu srov. např. Kunicki, A.: Domniemanie w prawie rzeczowym. Warszawa: Wydawnictwo prawnicze, 1969, s. 95.

³⁶ K tomu srov. Wilke, M.: Nabytie własności rzeczy ruchomej na podstawie umowy z osobą nie uprawnioną. Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980, s. 77.

Typickým příkladem aplikace *zásad společného soužití* v platném právu je existence ustanovení čl. 357¹ KC. Podle něj „*Jestliže by v důsledku podstatné změny poměrů bylo splnění závazku spojeno s nadměrnými obtížemi, nebo by jedné ze stran hrozila značná ztráta, a strany při uzavírání smlouvy tyto skutečnosti nemohly předvídat, může soud po zvážení zájmů stran, shodně se zásadami společného soužití rozhodnout o změně způsobu splnění závazku, o změně jeho rozsahu, nebo dokonce o zrušení smlouvy. Zruší-li soud smlouvu, může v případě potřeby rozhodnout též o náhradě nákladů stran, přičemž se řídí již uvedenými zásadami.*“³⁷. Klasický institut *podstatné změny poměrů* řešený v evropských řádech zpravidla prostřednictvím objektivní dobré víry, je zde provázán právě se zásadami společného soužití. Přes rozdílnost pojmenování této figury ovšem není pochyb o tom, že smysl právní normy čl. 357¹ je shodný s tradičními ustanoveními o objektivní dobré víře.

Kodifikační komise v Polsku se *nechystá k navrácení* objektivní dobré víry do soukromého práva, nýbrž navrhuje zachovat *status quo* i v nově připravovaném zákoníku.³⁸ Termín *zásady společného soužití* však bude zřejmě nahrazen triparticí *účel práva, ohledy slušnosti, zásady poctivého styku*. S uvedenou novinkou se setkáváme v čl. 5 § 2 projektu, v němž je řešena problematika zneužití práva. Z jeho dikce se podává, že *není možné získat prospěch ze subjektivního práva, jehož výkon by byl v rozporu s účelem práva, s ohledy slušnosti nebo se zásadami poctivého styku. Takové konání nebo opomenutí se nepovažuje za výkon subjektivního práva (zneužití práva)*³⁹.

Uvedené příklady Francie, Itálie a Polska mají demonstrovat, že objektivní dobrá víra není ve všech evropských právních řádech bezvýjimečně obsažena, resp. i tam, kde obsažena je, jí nemusí být připisován stejný význam. Dále platí, že *obsah objektivní dobré víry* může v porovnání různých právních systémů *kolísat*. Tak např. s ohledem na *interpretační funkci* dobré víry lze konstatovat, že převážná většina evropských států uznává pravidlo interpretace smluv (právních jednání) v souladu s dobrou vírou. Opačně je tomu při zkoumání *možnosti ingerence soudů do smluvních ujednání*. Autoritativní zásah soudu do smlouvy některé systémy připouštějí s odvoláním na dobrou víru (např. při podstatné změně okolností), jiné nikoli.

Při zodpovězení otázky existence a vlivu objektivní dobré víry v jednotlivých zemích starého kontinentu je tak třeba být mimořádně opatrný. Jak upozorňují zahraniční právní nauky, není vždy lehké říci, ve kterém právním řádu má dobrá víra dominantnější vliv, co je

³⁷ „*Jeżeli z powodu nadzwyczajnej zmiany stosunków spełnienie świadczenia byłoby połączone z nadmiernymi trudnościami albo groziłoby jednej ze stron rażąca strata, czego strony nie przewidywały przy zawarciu umowy, sąd może po rozważeniu interesów stron, zgodnie z zasadami współzycia społecznego, oznaczyć sposób wykonania zobowiązania, wysokość świadczenia lub nawet orzec o rozwiązaniu umowy. Rozwiązując umowę sąd może w miarę potrzeby orzec o rozliczeniach stron, kierując się zasadami określonymi w zdaniu poprzedzającym.*“

³⁸ V rámci prací na přípravě nového občanského zákoníku byla dlouze zvažována možnost a účelnost navrácení objektivní dobré víry do právního řádu. Nakonec bylo téměř jednomyslně rozhodnuto dobrou vírou do kodexu znovu nezačleňovat. Hlavním důvodem pro tyto závěry jsou argumenty terminologické. U našich sousedů je totiž již dostatečně teoreticky zpracován a právní praxí jednotně aplikován pojem dobré víry ve smyslu subjektivním. Bylo by tudíž nebezpečné a riskantní vracet se ke stavu existujícímu v Polsku před rokem 1950 a vnášet do nového občanského zákoníku tentýž právní termín, ovšem s jiným obsahem. Takový přístup by mohl být pro adresáty právních norem velmi matoucí.

³⁹ „*Nie można czynić użytku z prawa podmiotowego, który byłby sprzeczny z celem prawa, względami słuszności lub zasadami uczciwego obrotu. Takie działanie albo zaniechanie uprawnionego nie jest uważane za wykonywanie prawa podmiotowego (nadużycie prawa).*“ Dle kodifikátorů se prostřednictvím pojmu „ohledy slušnosti“ dostávají do zákona morální hodnoty, zatímco „zásady poctivého styku“ najdou své uplatnění především v hospodářských vztazích (vztazích mezi podnikateli). K tomu srov. *Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego działająca przy Ministrze Sprawiedliwości*. Księga pierwsza Kodeksu cywilnego. Projekt z uzasadnieniem. Warszawa: 2008, s. 14.

jejím obsahem, jak je uplatňována v praxi apod. Vzhledem k tomu, že národní zákonodárci propůjčují soudům k dispozici *prima vista* odlišné nástroje, jež však ve svém důsledku mohou sledovat tentýž cíl a naplňovat tytéž hodnoty (princip dobré víry), je zásadně nemožné exaktně stanovit, který právní řád je zkoumanou zásadou více ovlivněn.

Čteme-li NOZ, zjišťujeme, že specifických postupů, jak v soukromoprávních vztazích dosahovat *spravedlnosti, slušnosti, poctivosti, čestnosti, přiměřenosti, vyváženosti, rozumnosti, legitimního očekávání* atd. lze nalézt celou řadu. Tak je možné jmenovat např. § 2 odst. 1 a 3, § 3, § 5-8, § 208 odst. 1, § 964 odst. 1, § 972, § 1662 odst. 1 a 2, § 1680, § 1687, § 1697, § 1698, § 1725-1727, § 1728, § 2694 odst. 1 atd. Tvrdit proto, že NOZ nezná objektivní dobrou víru, resp. jednotlivé její projevy, není korektní. Bez ohledu na to však míním ve shodě s *J. Balarinem*, že *kategorické uložení obecné povinnosti jednat v souladu s výše uvedenými postuláty by nemuselo vést k narušení vnitřní koheze osnovy a věci by jen prospělo* (k tomu srov. další výklad).

IV. Trampoty s terminologií

Nečetl-li jsem nesprávně, pak se z článku *J. Balarina* – především z jeho závěru – podává snaha podržet v NOZ sousloví *dobrá víra* nejen pro subjektivní, nýbrž i pro objektivní podobu institutu. Autor se rovněž obává nejasností, které mohou nastat, bude-li *dobrá víra* v objektivním smyslu suplována jinými pojmy.

K tomu je třeba říci následující. Terminologická stránka má v právu kruciólní význam. Odborné právní pojmosloví by mělo splňovat mj. požadavky *ostrosti, jasnosti, jednoznačnosti, srozumitelnosti a věcné správnosti*.⁴⁰ Domnívám se, že *uvedeným náležitostí nemůže být vyhověno tehdy, užívá-li se pro dvě různé právní figury s různým obsahem stejné označení*. To je flagrantní rozpor se základními pravidly legislativní techniky, který může vést ke zmatkům, jež prakticitě právního předpisu (a tím i každodenního života) příliš nepřidávají.⁴¹ Navíc, *dobrá víra* je ukázkovým příkladem tzv. *otevřeného právního pojmu* (*open concept, open texture*). Mám za to, že smysluplnější je tento otevřený pojem co do jeho extenze (a konec konců i intenze) spíše uzavírat – používat pouze pro jeho subjektivní význam – než ještě více rozšiřovat a tím činit méně jasným.

Ač je používání jednoho a téhož označení z teoretického pohledu představitelné, *jeví se mi jako správnější a přijatelnější pojmové odlišení obou tváří dobré víry*, jak to činí i NOZ.⁴² Obecně je třeba říci, že výraz *dobrá víra* je v domácím prostředí vhodný (nejen z historického hlediska) pro označení *subjektivní podoby* tohoto institutu. Vyjadřuje totiž skutečně *důvěru, věření* či *přesvědčení* určitého subjektu (např. že prodávající je vlastníkem převáděné věci). Zkoumáme-li význam izolovaného slova „víra“, zjišťujeme, že se většinou vysvětluje v souvislosti s otázkami náboženství, křesťanství, církve apod. (*víra náboženská*). Z pohledu obecného jazyka však vírou rozumíme *subjektivní přesvědčení lidské bytosti o*

⁴⁰ K tomu v podrobnostech srov. též *Knapp, V.*: Vědecká propedeutika pro právníky. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003, s. 192 an.

⁴¹ Tento závěr není vyloučen ani skutečností, že rozlišení, zda se jedná v konkrétním případě o subjektivní či objektivní dobrou víru, nemusí z obecného pohledu působit praktické potíže. Z kontextu právní normy lze totiž velmi často relativně lehce poznat, kterou podobu dobré víry měl zákonodárce na mysli. Nelze však vyloučit výskyt hraničních situací, v nichž užití sousloví *dobrá víra* může vést k nejasnostem, a tedy obojímu výkladu. Této situace si správně všimá i *J. Balarin* a uvádí jako příklad ustanovení § 4 písm. m) zákona č. 441/2003 Sb., o ochranných známkách.

⁴² Autoři NOZ museli rovněž respektovat legislativní pravidla vlády. Z jejich čl. 40 odst. 1 vyplývá, že právní předpis musí být *terminologicky jednotný*; zároveň je třeba dbát souladu s terminologií použitou v navazujících a souvisejících právních předpisech různé právní síly.

*něčem, co ve skutečnosti může být, ale nemusí. Jedná se o psychickou (duševní) činnost člověka zaměřenou na určitou ideu, nápad, myšlenku, hodnotu a sledování této hodnoty, které je více či méně trvalé. V tomto směru není rozhodující, jestli jev, v jehož existenci (neexistenci) dotyčný věří (důvěřuje), také ve skutečnosti existuje. Víra sama jako psychická kategorie ještě není zmařena samotným faktem, že jí neodpovídá skutečná realita (faktický stav).*⁴³

Oproti tomu lze jen velmi těžko ztotožnit v českém jazyce sousloví dobrá víra s *čestností* a *poctivostí*, jak se o to pokouší *J. Balarin*. Taková konstrukce je příliš násilná a těžkopádná. Je pravdou, že staré české právo užívalo pojmu *víra* částečně i v tomto smyslu.⁴⁴ Na druhé straně obsahové posuny, k nimž v důsledku vývoje jazyka mezitím došlo, nelze přehlížet. Nemyslím si, že výhody „návratu“ k pojmu „dobrá víra“ v objektivním smyslu by byly způsobilé převážit nad nevýhodami způsobenými tápáním současné právnické veřejnosti při zjišťování rozdílů mezi oběma odstíny dané figury.

Cestou rozdílného názvosloví ve zkoumané otázce jde v současnosti např. Polsko, které užívá výrazu *dobrá víra* pouze ve smyslu subjektivním (*dobra wiara*). O tom, že pro vyjádření objektivní dobré víry si potom vypomáhá speciálním termínem *zasady współzycia społecznego*, již byla řeč. Jak vidno, *nihil novi sub sole*.

Obdobné platí o Německu, které, jak známo, rozlišuje mezi pojmy *Treu und Glauben* (objektivní pojetí) např. v § 157, 242, 307 odst. 1 a *guter Glauben* (subjektivní pojetí) např. v § 932 odst. 1 a 2, 932a atd. Příkladů je samozřejmě možno podat mnohem více.

Otázkou je, jaké jiné české slovo může vhodně zastoupit pojem objektivní dobré víry? Vydeme-li z premisy (pro nedostatek prostoru blíže neargumentované⁴⁵), že *objektivní dobrou víru nelze slučovat s dobrými mravy* – ač je podobnost mezi oběma instrumenty pro některé naše autory natolik přitažlivá, že je nutí ke vzájemnému ztotožnění⁴⁶ – je třeba

⁴³ K pojmu „víra“ dále srov. UNIVERSUM. Všeobecná encyklopedie. 10. díl. Praha: Odeon, 2001, s. 249, heslo „víra“, Všeobecná encyklopedie. Sv. 8. Praha: DIDEROT, 1999, s. 297, heslo „víra“, Ilustrovaný encyklopedický slovník III. Praha: Academia, 1982, s. 773, heslo „víra“.

⁴⁴ „*Víra v právě starém značí též věrohodnost, důvěryhodnost, jako trvalou vlastnost zachovalé osoby stavu nikoli nečestného. (...) Pokud měla osoba zaujímatí své příslušné místo ve svém stavu, nesměla jí ztratiti. Jest to tedy pojem celkem obdobný cti a počestnosti. A jako v moderní době čest, tak ve středověku víra jako éthický statek, který neměl by vůbec býti ztracen, nevhodně přijaty byly právem jako pomůcky k utvrzení závazků. Nevhodně, poněvadž příliš snadné bylo pro dlužníka, a tedy vedlo k lehkovážnému zneužití, převzetí závazku a vedlo přece k mravně nehorším důsledkům, ztrátě cti a víry. Neb kdo zastavil svou víru, zastavil i čest. Jinak bylo za vývoje stavovského zřízení ve středověku, kdy rozeznávána byla víra a čest (fides et honos) různých stavů, městského, rytířského, panského, vojenského atd. Ji, jako výsadou veřejným právem uznanou, utvrzovány bývaly závazky obligační nejrůznějšího druhu a v ní dáno věřiteli nové jakési právo mimosoudního donucovacího prostředku veliké působivosti. Značí se pak slovem víra věrohodnost osoby ve smysle subjektivním i objektivním i sám závazek převzatý. (...) Právilo-li se v listině fide praestita corporali, přístupovalo k slibu rukou dáni. Kdo nevyplnil závazek takto zaručený, stal se bezectný (infamis).*“ Ottův slovník naučný. Dvacátýšestý díl. Argo Paseka, 2002, s. 742, heslo „víra“.

⁴⁵ Postačí odkázat na správné postřehy *J. Balarina* uvedené v této souvislosti v citovaném článku. Shodně i *Zapletal, J.*: Op. cit. sub 3, s. 61 an.

⁴⁶ Tak to činí např. *Pelikánová* in *Pelikánová, I.*: Op. cit. sub 16, s. 663. Podle ní „*Princip dobré víry nepatří k právním principům, které by byly ve všech členských státech (sc. v členských státech EU – pozn. P. T.) stejně a bez rozdílu uznávány, i když – pochopíme-li tento princip jako požadavek čestnosti a poctivosti odpovídající oprávněnému očekávání druhé strany – v té či oné podobě se nutně uplatňuje v každém civilizovaném právním řádu. (...) To neznamená, že bychom nemohli dospět k závěru, že české právo princip dobré víry zná a respektuje. Konkrétní ustanovení kodifikační to dosvědčují. K tomu přistupuje i nepochybná skutečnost, že požadavek souladu s dobrými mravy a jasně legislativně vyjádřený zákaz zneužití práva jsou kvalitativně shodné s principem dobré víry.*“ To je však hrubě zjednodušený a v důsledku toho i nesprávný pohled na věc. Zajímavý je v této souvislosti rovněž názor *Hurdíkův* vyslovený o francouzském chápání dobré víry. Podle něj „*Pro francouzskou právní terminologii je přitom pozoruhodné, že pojem dobré mravy nahrazuje do značné míry*

(chceme-li mít další, od dobrých mravů odlišnou kategorii) začít používat *zcela nové označení*.

Jak již naznačeno, NOZ hodlá podržet sousloví dobrá víra pouze pro subjektivní podobu tohoto pravidla, zatímco objektivní dobrá víra má být zřejmě suplována prostřednictvím pojmu *pocitivé dodržování dobrých mravů*.⁴⁷ Domnívám se, že navrhovaná terminologie není nejšťastnější. Na jednom místě totiž dochází ke kombinaci (či dokonce syntéze) kritéria *pocivosti* s kritériem *dobrých mravů*. Ač z uvedeného ustanovení doslova vyzáruje jeho hodnotové pozadí, výslednému produktu to na kvalitě příliš nepřidává. Mním, že v tomto ohledu je možno plně odkázat na podněty *J. Balarina*.⁴⁸

Dikci prvního odstavce § 6 by šlo jednoduše a snad i bez většího významového posunu nahradit větou: *Každý má povinnost jednat v právním styku pocitivě* (příp. *Každý má povinnost jednat v právním styku pocitivě a se zřetelem k zvyklostem soukromého života*). Tím bude pocitivé jednání *uloženo každému jako obecná povinnost*, bez ohledu na to, s kým jedná, v jakém právním vztahu vystupuje apod. Takové znění je jednak konformní se zahraničními právními řády, jednak je formulace pro recipienta právní normy jednodušší a snáze pochopitelná. Do českého soukromého práva tak bude implementována *povinnost* jednat v souladu s principy objektivní dobré víry, a to za pomoci výraziva, jež je adresátovi srozumitelné (pojem *pocivosti* je *pojmem obecného jazyka*, jemuž každý – byť třeba jen intuitivně – rozumí). Zvolený termín je navíc dostatečně abstraktní a tudíž vhodný pro regulaci, jež se jeho použitím zamýšlí. Nejasné kontury slova pocivost mohou být vhodně dotvářeny doktrínou a judikaturou (stejně jako dobré mravy).

Korektiv dobrých mravů v NOZ ovšem musí zůstat zachován. Hraje totiž jinou roli a je tradičním doplněním objektivní dobré víry.

Říká-li *J. Balarin*, že se objektivní dobré víry v našem právu nezbavíme (v důsledku harmonizačních snah), má nesporně pravdu. Je však otázkou, zda je to dostatečný argument pro otrocké překlady směrnic (zejména spotřebitelských) a slepé lpění na – českému právníkovi neznámém – spojení *dobrá víra*. Lze-li originální výraz přeložit do českého jazyka lépe, pak nevím, proč bychom měli postupovat jinak. Koneckonců i dobrá víra obsažená v § 56 odst. 1 OZ se vykládá jako *požadavek přiměřenosti*.⁴⁹ To je však směr, který je sledován i mnoha zahraničními autory. *Přiměřenost* či *rozumnost* (*reasonableness*) jsou tedy dalšími z řady ekvivalentů, jimiž se objektivní dobrá víra v konkrétních situacích vyjadřuje.⁵⁰ Výklad dobré víry jako příkazu vykonávat práva a povinnosti přiměřeným (rozumným, vhodným) způsobem je podle některých názorů velmi blízký klasické kategorii zákazu zneužití práva (*abusus iuris*). Kontury mezi obojím jsou však velmi mlhavé a není příliš jasno v tom, jaký je jejich vzájemný poměr. U některých autorů je možno spatřovat tendence k vzájemnému ztotožňování; jiní chápou koncept zneužití práva jakožto podmnožinu objektivní dobré víry.

pojmem dobrá víra (bonne foi), ovšem v přeneseném smyslu, tedy nikoli jako pojem především psychologický, nýbrž pojem především morální, hodnotový. O tom svědčí mnohokrát citovaný čl. 1134, § 3 Code Civil, (...), který je obsahovým korelátem středoevropského zákonného korektivu výkonu práv v souladu s dobrými mravy. V tomto smyslu francouzská terminologie pojmem dobrá víra do jisté míry přebírá obvyklý obsah pojmu dobré mravy.“ Hurdík, J.: Zásady soukromého práva. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 75.

⁴⁷ Dle § 6 odst. 1 NOZ *oprávnění lze řádně uplatnit a povinnost lze řádně splnit jen při pocitivém dodržování dobrých mravů a se zřetelem k zvyklostem soukromého života*.

⁴⁸ Srov. též moje úvahy in *Tégl, P.*: Pocivost a důvěra jako jeden ze základních principů evropského smluvního práva. In *Pauknerová, M., Tomášek, M. (eds.)*: Op. cit. sub 2, s. 118 an.

⁴⁹ *Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. et al.*: Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 387.

⁵⁰ K tomu srov. např. *Antoniolli, L., Veneziano, A.*: Principles of European Contract Law and Italian Law. Kluwer Law International, 2005, s. 49.

V. Neřešené problémy subjektivní dobré víry

J. Balarin vyslovil názor, že dobrá víra v subjektivním smyslu je české praxi i návrhu občanského zákoníku dobře známa a nezdá se být zdrojem koncepčních kontroverzí. Jsem na rozpacích, zda je tomu skutečně tak. To, že subjektivní *bona fides* není středobodem zájmu domácí odborné literatury, však nemusí nutně znamenat (a ani neznamená), že by s touto figurou nebyly spojeny problémy (a to i zcela zásadní); věc se má spíše tak, že si jich není nikdo vědom. Dále se pokusím poukázat pouze na některé z nich.

Je nutná legální definice?

Jako jedna z nejobtížněji zodpověditelných se jeví *otázka užitečnosti legální definice subjektivní dobré víry*. Pozitivní právo žádnou takovou definici nezná a zdá se, že stejnou cestou nakonec půjde i NOZ. Těžko však říci, zda je to žádoucí směr. Porozhlédneme-li se v okolních státech, zjistíme, že český přístup není jediný možný. Můžeme se setkat jak se situacemi, kdy je dobrá víra definována jako univerzální koncept, tak i se situacemi, v nichž je definována jen specificky pro určitý okruh případů (*ad hoc*). Tak např. německý BGB definuje dobrou víru (resp. její absenci) ve svém § 932 v rámci problematiky nabytí od neoprávněného. Z jeho druhého odstavce vyplývá, že *nabyvatel není v dobré víře, jestliže mu je známo, nebo v důsledku hrubé nedbalosti není známo, že převáděná věc převodci nepatří*⁵¹.

Jiným příkladem může být polská úprava katastrálního práva. Ta je zajišťována prostřednictvím zákona o věčných knihách a hypotéce (*Ustawa o księgach wieczystych i hipotece*). Je zajímavé, že polský zákonodárce pracuje netypicky se souslovím „zlá víra“ a nikoli „dobrá víra“. Co se rozumí zlou vírou, stanoví druhý odstavec článku 6: *Ve zlé víře je ten, kdo ví, že obsah věčné knihy není v souladu se skutečným právním stavem, nebo ten, kdo se o tom mohl bez obtíží (doslova „s lehkostí“) dozvědět*⁵².

Oproti tomu platný polský civilní kodex generální definici dobré (ani zlé) víry nemá, ačkoli s touto figurou bohatě pracuje. Nahlédneme-li do materiálů kodifikační komise z počátku šedesátých let minulého století, kdy zákoník vznikal, zjistíme, že otázka potřebnosti a užitečnosti obecné definice zlé (dobré) víry byla dlouze přetřásána. Po opakovaných jednáních bylo nakonec rozhodnuto (téměř jednomyslně) žádnou definici zlé víry do zákona nezačleňovat, a to zejména s ohledem na skutečnost, že zlá víra ve většině ustanovení, která s ní pracují, znamená pokaždé něco jiného.⁵³

Stávající komise pro přípravu nového zákoníku se však překvapivě rozhodla učinit změnu v přístupu zastávaném v posledních desetiletích. Pokus o obecné vymezení zlé víry nacházíme v čl. 7 § 2. Podle něj *ve zlé víře je ten, kdo ví nebo při vynaložení náležité pečlivosti musí vědět o okolnostech, k nimž se domněnka vztahuje*⁵⁴.

Nejmodernější trendy v sousedních zemích by mohly být vhodnou inspirací i pro českou osnovu. *Zařazení obecné definice subjektivní dobré víry do NOZ by tak ještě mělo být*

⁵¹ „Der Erwerber ist nicht in gutem Glauben, wenn ihm bekannt oder infolge grober Fahrlässigkeit unbekannt ist, dass die Sache nicht dem Veräußerer gehört.“

⁵² *W złej wierze jest ten, kto wie, że treść księgi wieczystej jest niezgodna z rzeczywistym stanem prawnym, albo ten, kto z łatwością mógł się o tym dowiedzieć.*

⁵³ K tomu srov. *Przybyłowski, K.*: Dobra wiara w polskim prawie cywilnym (ogólne uwagi o pojęciu). *Studia cywilistyczne*, 1970, Tom XV, s. 11 an.

⁵⁴ *W złej wierze jest ten, kto wie lub przy dołożeniu należytej staranności powinien wiedzieć o okolicznościach, do których domniemanie się odnosi.* K tomu v podrobnostech srov. *Tégl, P.*: Prvních sto devadesát pět v Polsku – a zejména těch osm nejdůležitějších. *Právní rozhledy*, 2010, č. 4, s. 129.

zváženo. Za pozitivum takového kroku lze označit vyjasnění obsahu jinak dosti abstraktního institutu (k různým možnostem chápání subjektivní dobré víry srov. následující text) a dále to, že na dobrou víru bude nahlíženo ve všech skutkových podstatách stejně. Námítkou proti takovému postupu však může být fakt, že dobrá víra nemá (či by neměla mít) ve všech myslitelných situacích stejnou náplň. Jinak řečeno, míru pečlivosti, opatrnosti, předvídatelnosti atd. nelze pro všechny možné skutkové podstaty nivelizovat, a to jednak s ohledem na charakter dané situace, jednak potom s ohledem na povahu subjektů v takových situacích vystupujících (profesionál, spotřebitel atd.).

Presumuje se dobrá víra?

Právní praxe se v několika posledních letech opakovaně věnovala otázce *presumpce subjektivní dobré víry*. Dodejme, že bohužel ne vždy s potěšujícími závěry. Hlavním původcem těchto nesnází je zřejmě absentující formulace příslušné domněnky existence dobré víry v kodexu. Rozpory v nahlížení na tuto problematiku jsou patrné v rozhodnutích vysokých soudů, především pak Ústavního soudu ČR a Nejvyššího soudu. Zatímco Ústavní soud vychází z názoru, že „*dobrá víra vystupuje jako korektiv obecně platný pro občanské právo*“⁵⁵ a presumuje se (srov. princip *praesumptio boni viri*), Nejvyšší soud naopak zastává stanovisko, že dobré víry se lze dovolávat jen tam, kde je k tomu explicitní zákonný podklad a musí ji prokazovat ten, kdo se jí dovolává⁵⁶. Aplikační praxe tak není jednotná.

*Je velkým pozitivem, že si autoři NOZ uvedení nedostatek uvědomují a navrhuji jej řešit výslovně*⁵⁷. Explicitní zakotvení vyvratitelné domněnky subjektivní dobré víry je v zahraničí běžnou věcí. Tak to činí např. čl. 3 odst. 1 švýcarského zákoníku⁵⁸, čl. 7 platného polského kodexu⁵⁹, čl. 7 § 1 projektu nového polského kodexu⁶⁰ atd.

Otázkou tak zůstává, zda je vhodné, aby v rámci jednoho a téhož ustanovení NOZ docházelo k *presumpci subjektivní dobré víry* a zároveň *poctivosti*. Shodně s J. Balarinem mám za to, že takový přístup je v evropském kontextu raritou a nepůsobí příliš šťastně. Problémy s dikcí návrhu má – zdá se – i J. Hurdík, podle jehož názoru „*Užití pojmu dobré víry má svá východiska v ustanovení § 7, který formuluje presumpci dobré víry; jde však spíše o právní techniku, resp. právní metodu, než o právní princip, a to přesto že důvodová zpráva k*

⁵⁵ Např. plenární náleze ze dne 16. října 2007, sp. zn. Pl. ÚS 78/06 či náleze ze dne 25. února 2009, sp. zn. I.ÚS 143/07.

⁵⁶ Výrazně negativní v tomto směru je stanovisko občanskoprávního kolegia a obchodního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 19. dubna 2006, sp. zn. Cpjn 201/2005. Z něj je třeba citovat alespoň následující: „*Okolnost, zda ona "další osoba" byla při uzavírání smlouvy v dobré víře, že nemovitost nabývá od vlastníka, je zde nerozhodná. Dobrá víra v tomto směru má totiž právní význam jen tehdy, stanoví-li to zákon (srov. například § 486 obč. zák.), a tak tomu v daném případě není.*“ Podobně i rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 1. 2008, sp. zn. 31 Cdo 3177/2005. Podle něj „*Nezakotvuje-li příslušná úprava, v níž má dobrá víra konkrétní osoby právní význam, domněnku, že taková osoba je ohledně existence určitých skutečností v dobré víře, stihá povinnost důkazní (a posléze i břemeno důkazní) o této dobré víře osobu, které je dobrá víra – v rovině právní – ku prospěchu*“.

⁵⁷ Podle § 7 NOZ má za to, že ten, kdo určitým způsobem právně jednal, jednal poctivě a v dobré víře.

⁵⁸ „*Wo das Gesetz eine Rechtswirkung an den guten Glauben einer Person geknüpft hat, ist dessen Dasein zu vermuten.*“

⁵⁹ „*Jeżeli ustawa uzależnia skutek prawny od dobrej albo od zlej wiary, domniemywa się istnienie dobrej wiary.*“ Generalitu (obecný dopad) tohoto ustanovení zdůrazňuje na mnoha místech polská civilistická literatura. Tak např. Z. Radwański o tom říká, že mezi rozličnými právními domněnkami vyskytujícími se v různých částech občanského práva domněnka dobré víry obsažená v čl. 7 občanského zákoníku zasluhuje zmínku v rámci výkladu obecné části občanského práva, neboť se promítá *do celého systému civilního práva* a v užším slova smyslu do všech skutkových podstat, v nichž právní předpisy vážou právní následky na dobrou či zlou víru osoby. Radwański, Z.: Prawo cywilne – część ogólna. Warszawa: C. H. Beck, 2005, s. 68.

⁶⁰ Projekt obsahuje stejnou dikci jako platný zákoník.

§ 7 charakterizuje presumpci dobré víry jako obecnou zásadu. Navíc uvedený § a jeho zařazení (...) jsou konfrontovány s ustanovením § 2, který výslovně formuluje soubor zásad soukromého práva s dodatkem (...) o existenci dalších zásad, které jsou obecně uznány za přirozené zásady právní.⁶¹

Doporučil bych proto ještě přehodnotit názor autorů na tuto partii zákona a formulovat v § 7 pouze vyvratitelnou domněnku subjektivní dobré víry. Navíc, v textu NOZ spatřuji v souvislosti s užitím subjektivní dobré víry i některé terminologické nejasnosti. Za všechny budiž upozorněno např. na ustanovení týkající se poctivé držby. Podle § 938 odst. 1 „Kdo má z přesvědčivého důvodu za to, že mu náleží právo, které vykonává, je poctivý držitel. Nepoctivě drží ten, kdo ví nebo komu musí být z okolností zjevné, že vykonává právo, které mu nenáleží.“ Problematické je poněkud nešikovné použití termínu *poctivost*, resp. *poctivé držení* (*poctivá držba*). Chceme-li se vracet zpět k tomuto pojmu užívanému v ABGB, musíme si uvědomit, že se v NOZ vyskytuje i na jiných místech (např. § 1682 odst. 2, § 1719 odst. 2, § 2354 odst. 1), kde však vyjadřuje něco jiného. Užití uvedeného výrazu v souvislosti s držbou v sobě totiž *implikuje představu jakéhosi morálního rozměru držby*, resp. držení, přičemž o něco takového zde zdaleka nejde. *Poctivostí* se zde má zcela jistě rozumět *subjektivní dobrá víra*, tedy *nevědomost držitele* o nedostatku vlastního práva. *Nepoctivostí* potom není nic jiného než *zlá víra*, která je zde promítnuta ve své nejpřísnější podobě (*mala fide* je ten, kdo věděl, nebo *musel vědět*).

VI. Závěrem

Na omezeném prostoru jsem neměl možnost reagovat na vše, na co bych reagovat chtěl a zejména ne dostatečně podrobně. I tak – myslím – se mi snad podařilo ukázat, že chápání (objektivní) dobré víry v jednotlivých evropských právních řádech není ani přímočaré, ani jednotné, ani jednoduché. Domnívám se, že *nebude-li NOZ obsahovat institut explicitně označený jako dobrá víra (sc. v objektivním smyslu), svět se kvůli tomu nezboří*. Podstatné je, že *NOZ v zásadě umí řešit situace, jež jsou v některých právních řádech svěřeny právě principu dobré víry, pomocí jiných (sofistikovanějších) instrumentů*. To, na co není v NOZ specifická úprava, je ponecháno obecným principům s dostatečnou mírou abstrakce.⁶²

Míním, že výslovné stanovení povinnosti jednat v právním styku poctivě (čestně) by zákonu slušelo. Nebojím se říci, že pro recentní české právní prostředí se tento imperativ jeví jako nezbytný. Naše právní kultura je i po více než dvaceti letech od přechodu na cestu k demokracii stále ještě nevypělá a nese si s sebou výrazné negativní stopy minulosti. Kategorické stanovení povinnosti poctivého jednání v občanském zákoníku (a zejména její následné vymáhání ze strany soudů) by snad bylo způsobilé pomoci tyto stopy zahladit.

⁶¹ Hurdík, J.: Dobrá víra. Právník, 2007, č. 5, s. 569.

⁶² Subjektivní dobrá víra je v NOZ řešena víceméně standardně. Osnova navíc obsahuje četná zlepšení ve srovnání s platným kodexem. Snažil jsem se alespoň zkráceně upozornit na to, že ani subjektivní dobrá víra není prostá řada problematických konotací, ačkoli to na první pohled nemusí být vždy patrné.